

I. М. М а т і я ш

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

**Структурно-лексикографічні модуляції лексеми “MARRIAGE”
в британській мовній картині світу**

Матіяш І. М. Структурно-лексикографічні модуляції лексеми “MARRIAGE” в британській мовній картині світу. У статті здійснюється спроба змоделювати британську мовну картину світу XVIII – XXI ст., застосовуючи лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні розвідки, також розглядається трансформація мовної картини світу в контексті аналізу модифікації семантичної структури лексеми *marriage* на лексикографічному матеріалі Британії останніх чотирьох століть. Схематично подано у вигляді таблиці дефініції досліджуваної лексеми мовою оригіналу. Продукція лексикографічного ремесла розглядається як скарбниця культурної та історичної пам'яті народу. Семантична структура слова висвітлюється в тісному взаємозв'язку із аксіологічною ієрархією ментальної моделі світу.

Ключові слова: лінгвокультурологія, мовна картина світу, семантична структура слова, лексичне значення слова, дефініція, лексема, семема, сема.

Матіяш І. М. Структурно-лексикографічні модуляції лексеми «marriage» в британській мовній картині світу. В статті здійснюється спроба змоделювати британську мовну картину світу XVIII – XXI століть застосовуючи лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні розвідки, також розглядається трансформація мовної картини світу в контексті аналізу модифікації семантичної структури лексеми *marriage* на лексикографічному матеріалі Британії останніх чотирьох століть. Схематично подано у вигляді таблиці дефініції досліджуваної лексеми мовою оригіналу. Продукція лексикографічного ремесла розглядається як скарбниця культурної та історичної пам'яті народу. Семантична структура слова висвітлюється в тісному взаємозв'язку із аксіологічною ієрархією ментальної моделі світу.

Ключевые слова: лингвокультурология, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексическое значение слова, дефиниция, лексема, семема, сема.

Matiyash I. Structural and lexicographic modulations of the lexeme marriage in the British linguistic world image. The article presents the attempt to model the British linguistic world image of XVIII – XXI centuries applying ethnolinguistic and linguistic-cultural surveys. The paper considers the transformation of the linguistic view of the world in the context of the analysis of the semantic structure modification of the lexeme *marriage* using the lexicographical sources of Britain during the last four centuries. The definitions of the lexeme under study are schematically given in the chart in the original language. Using the systemic lexicographical analysis of the linguistic view of the world the attempt is made to connect national cultural features of the English language with social ethnic peculiarities of the native speakers. The point of view at the lexicographical products as the treasury of cultural and historical memory of the nation is given. The semantic structure of the word is considered through the tight connection with the hierarchy of ideas in the mental world model.

Keywords: linguistic culturology, linguistic world image, semantic structure of the world, definition, lexical meaning, lexeme, sememe, seme.

Впродовж останніх десятиліть лінгвістів особливо цікавлять питання ролі мови у пізнанні світу, взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, природи мовної картини світу тощо. Науковими розвідками пропонується немало варіантів вирішення цих проблем, але універсальна лінгвокультурологічна концепція поки не створена. Слід зазначити, що у зв'язку з розвитком нових тенденцій з'явилися нові скерування лінгвістики: етнокультурних складових мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу та багато ін. В запропонованій статті здійснюється спроба відстежити розвиток британської мовної картини світу, опираючись на

структурно-семантичні зміни лексеми *marriage* та її експлікація на лексикографічному матеріалі.

Витоки нової лінгвокультурологічної парадигми сягають наукової спадщини Й. Гердера та В. фон Гумбольдта. У «Трактаті про походження мови» (1770) Гердер пов'язав мову, культуру, суспільство і національний дух. Мова за своїм походженням зв'язана із культурою і вдосконалюється разом із суспільством. Філософ впевнений, що в кожній національній мові «втиснутий розум даного народу і його характер» [4:233]. Ці думки продовжив В. фон Гумбольдт, який вбачає у мові «дух народу» [4:147]. Він вважав, що з кожною новою мовою ми долучаємося до нової системи думок і відчуттів [5:312]; мова завжди втілює в собі

своєрідність цілого народу [5:349]; з допомогою мови можна проникнути у найвищі і найглибші сфери, у всю багатоманітність світу [4:6]. Схожої думки дотримуються Р.А. Будагов, який вважав, що будь-яка національна мова – це не лише окрема система позначень, але і результат своєрідного відображення всієї діяльності людей, які говорять даною національною мовою [7:70].

«Мова є умовою і продуктом людської культури» – така початкова теза лінгвокультурознавчої концепції Г.О. Винокура [2]. Мова в якості пережитку здатна зберегти сліди етапів культурного розвитку. Мова – один з продуктів духовної творчості даного культурно-історичного колективу – народу – стоїть в одному ряду з писемністю, наукою, мистецтвом, державою, правом, мораллю, але при цьому займає особливе місце, оскільки вона одночасно складає передумову усіх інших культурних утворень. Мова – не лише дзеркало історії народу, але і частина цієї історії, одне із творінь народної творчості. Суто лінгвістичне питання про характер і причини мовного генезису може бути вирішене тільки з урахуванням даних культурної історії народу.

Таким чином, говоримо про національну специфіку мислення і національну культуру, які знаходять відображення в етнічній мові через формування мовної картини світу (МКС) – «суб'єктивно-об'єктивного образу реального світу». МКС не лише відкриває доступ до пізнання особливостей національного світобачення окремої лінгвокультурної спільноти, але й акумулює її культурне надбання [1:338].

Ю. Д. Апресян вважав, що у картині світу відбиті найвні уявлення про внутрішній світ людини, в ній конденсується досвід інтроспекції поколінь, вона відображає окремий спосіб сприйняття та організації світу [10:55]. Основоположник Люблінської школи етнолінгвістики Є. Бартмінський трактує МКС як інтерпретацію дійсності засобами мови, що охоплює всю багатомірність поглядів на світ, людину, речі і події. Він уточнює, що МКС не є дзеркальним відображенням чи «фотознімком» реальності, а її інтерпретацією, суб'єктивним портретом [11:266]. Бартмінський намагається дати відповідь на питання, який мовний матеріал може стати основою опису (реконструкції) МКС. Для нього таким матеріалом слугує лексичний склад мови. Лексика за Є. Бартмінським виступає характерним «інвентарем культури», живим і динамічним, який постійно збагачується новими одиницями; вона є своєрідним сейсмографом, який фіксує стан розвитку суспільства, цивілізації і культури [11:269–270].

Найповніше і найточніше лексичний склад мови відображений у словниках. Зазначимо, що словник у розумінні Е. Сепіра це – дзеркало культури, яке значною мірою відображає рівень її

розвитку. Словник у стосунку до змістової сторони мови завжди виступає у вигляді набору символів, які відображають культурний фон окремого суспільства [9:276]. Зміни в лексиці обумовлюються різним причинами, більшість із яких мають культурний характер і залежать від історії самої культури: «Лексика – дуже чутливий показник культури народу, і зміна значень, втрата старих слів, створення або запозичення нових – усе це залежить від історії самої культури» [9:242–243]. Таким чином, кожна нова культурна епоха приносить з собою хвилю лексичних, семантичних, понятійних змін та запозичень. Багатий словник, вважає Сепір, служить надійним показником давності тих чи інших культурних комплексів.

Згідно із О. О. Селівановою одним із напрямів опису мовної картини світу є системно-лексикографічні дослідження національно-наївних моделей світу [8:442]. І справді, динаміка словникових дефініцій дуже вдало відбиває еволюцію мовної картини світу, оскільки тлумачний словник є одним із основних засобів опису лексичної системи мови, а наведені у ньому ілюстративні матеріали відбивають активні процеси у лексиці, що, в свою чергу, відображають етнокультурні зміни соціуму. Слід зауважити, що словники, як кодекси знань, набувають важливої соціальної функції. Вони є не лише навчальними чи науковими засобами, але й виконують функцію культурного розвитку народу, репрезентують глибину знання світу та мови. Саме лексикографія сприяє ознайомленню з іншими культурами, світобаченнями та світосприйняттями.

Таким чином, модель МКС з допомогою словникових дефініцій може бути відображена у формі таблиці. Таблиця чи матриця, як засіб моделювання, дозволяє в межах охоплюваного простору уявити складне, багатопланове мовне явище – семантичну структуру слова зокрема, або лексико-семантичну систему як цілісне утворення [6:66].

У запропонованій розвідці здійснюється спроба відстежити розвиток і становлення семантичної структури лексеми *marriage* в системі мовомислення британців у контексті еволюції її лексичного значення, тобто її місце в МКС, оскільки трансформація семантичної структури слова нерозривно пов'язана із змінами у соціумі. Таким чином, дослідження семантичних модифікацій відображає зміни досліджуваного лінгвокультурного простору.

Розглянемо динаміку лексичного значення слова *marriage* у британській мовній картині світу. Головним матеріалом аналізу слугували наступні тлумачні словники: *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792), *A Dictionary of The English Language* (1828), *A New English Dictionary on Historical Principles Vol. VI. – M – N* (1906), *Oxford English Dictionary Online*.

Дефініції досліджуваної лексики представлені у таблицях:

MARRIAGE

	1768	1792, 1828	1906	2000s
	the act of uniting a man and a woman for life	the act of uniting a man and a woman for life	the condition of being a husband or wife; the relation between married persons; spousehood, wedlock	the formal union of a man and a woman, typically as recognized by law, by which they become husband and wife
		state of perpetual union	entrance into wedlock; the action, or an act, of marrying; the ceremony or procedure by which two persons are made husband and wife; a wedding	(in some jurisdictions) a union between partners of the same sex
			<i>fig.</i> intimate union	a combination or mixture of elements
			<i>obs. hist.</i> marriage	
			<i>obs.</i> dowry	
			<i>cards.</i> in certain games, e.g. bezique, the declaration of a king and queen of the same suit	

При поверхневому розгляді дефініцій у словниках різних періодів очевидним стає те, що слово *marriage* набуло нових семантичних компонентів та втратило існуючі. Вважаємо, що зміни в лексиці спричиняються різноманітними причинами, більшість з яких має культурний характер. Мова, історія і культура нерозривні, і тому повинні вивчатися комплексно. Конкретна мова як індивідуальне і неповторне історичне явище належить окремій культурній системі, а тому вона мусить вивчатися у всій повноті своїх життєвих проявів, стосунків і зв'язків. Тому, перейдемо безпосередньо до розгляду словникових дефініцій з метою виявлення культурного компоненту значення.

У першому словнику лексема, що аналізується, має лише одне значення. Таке ж значення зберігається і у двох наступних словниках, а у ХХ ст. бачимо значне розширення і появу нових сем. Якщо у XVIII – XIX ст. шлюб трактувався як спільне життя чоловіка та жінки без посилання на певну церковну чи закону процедуру, то на початку минулого століття дана семема отримує нову сему 'законний'. Таким чином вважаємо, що до головних ознак шлюбу для британців додалась його узаконеність і офіційність, крім того, перебуваючи у таких стосунках пара отримує новий для них статус чоловіка та дружини або подружжя. Тут чітко видно відбиток еволюції звичаїв і культури у розвитку значення досліджуваної лексики.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує друга позиція словників *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1792) та *A Dictionary of The English Language*

(1828). Тут лексема *marriage* розглядається як перманентний союз чоловіка та жінки, як такий, що триває вічно. Хоча ця семема не представлена у інших словниках, але жодне із досліджуваних нами тлумачень лексики *marriage* не вказує на строк чи тривалість шлюбу. Ймовірно, суспільні зміни і розвиток нівелювали важливість довговічності такого союзу і акцент на перманентності поступово ослаб, що спостерігаємо через втрату семи 'перманентність'.

Словник *A New English Dictionary on Historical Principles Vol. VI – M – N* (1906) подає лексему *marriage* також як церемонію одруження, процедуру входження у подружній стан. У *ODO* таке тлумачення відсутнє, натомість використовується лексема *wedding* (весілля). В цьому випадку втрата даної семемі і семи 'церемонія' свідчить про звуження значення і може вказувати на сприйняття шлюбу як особливого стану, а не певної виконуваної процедури.

Окремі якості шлюбу британці переносять і на інші речі та явища. Йдеться про позицію під номером три у словниках ХХ-ХХІ ст., де дана лексема розглядається у переносному значенні і вказує на міцний зв'язок елементів, на їхню нерозривну комбінацію. Це підтверджується наступними прикладами: *Her music is a marriage of funk, jazz, and hip hop* [16]; *In which of the cases do you consider the marriage of verse and tune to have been most successful? He considered the convenience of making a marriage between those rivers* [12]. В перших двох прикладах йдеться про співзвуччя компонентів, в другому – про об'єднання предметів в один. Тут бачимо, що виконується основна функція шлюбу, хоч і метафорично, – поєднання частин в одне ціле. А це може свідчити про те, що

британці розглядають шлюб не лише як співжиття чи співіснування, але й як гармонійний злагоджений союз. Сюди ж можна віднести і останню семему тих же словників, яка шлюбом називає комбінацію короля і дами у картярських іграх, напевно, за аналогією із чоловіком та дружиною.

Цікавим є четверте значення у *A New English Dictionary on Historical Principles Vol. VI. – M – N* (1906). Тут, на нашу думку, чітко простежується лінгвокультурологічна складова словника. Але щоб отримати повніше пояснення треба звернутись за посиланням до іншої словникової статті цього ж лексикографічного довідника. Звідси дізнаємось, що лексема *marriage* може вживатись і як історизм, вказуючи на суму грошей, яку необхідно було заплатити феодалу (королю, лорду), щоб одружитись. В даному випадку чітке пояснення є важливим для розуміння і вірного перекладу певних історичних текстів, також для осіб, що вивчають англійську мову. Сюди ж відносимо і п'яту позицію того ж словника, згідно якої *marriage* є застарілим варіантом для позначення посагу або викупу за наречену. Бачимо, що із зміною суспільного ладу та з історичним розвитком таке тлумачення застаріло і вже не використовується, а це, в свою чергу, підкреслює постулат, що мова віддзеркалює усі зміни в житті суспільства.

Особливо вартим уваги є тлумачення під номером два у сучасному словнику *Oxford English Dictionary Online*. Тут замість традиційного сприйняття шлюбу як поєднання чоловіка і жінки в подружжя йдеться про одностатеві союзи, із уточненням, що таке трактування присутнє *лише в окремих правових системах*. І дійсно, сьогодні на законодавчому рівні подібні шлюби офіційно визнані у близько 13 країнах, ще з десяти країн розглядають можливість легалізації цих зв'язків. Це свідчить про те, що словник не знаходиться осторонь важливих суспільних процесів, навпаки, словникова стаття має наметі подати найбільш адекватне тлумачення лексеми, що відповідає як стану розвитку соціуму, так і мови, якою користуються члени цієї спільноти.

Аналіз словникових статей дає можливість зробити висновок, що лексема *marriage* складається із таких сем 'поєднання', 'вічний', 'законний', 'подружжя', 'одностатевий', 'комбінація', 'гроші'. Важливо, що сема 'союз' чи 'поєднання' в ієрархії сем аналізованої лексеми утримуються на позиції архісеми протягом XVIII – XXI ст. До диференційних сем відносимо 'вічний', 'законний', 'подружжя', а до потенційних – 'одностатевий', 'комбінація', 'гроші'. Особливої уваги заслуговує той факт, що значення лексеми *marriage* пройшло довгий шлях змін: спершу спостерігаємо процес розширення і нашарування нових семантичних компонентів, а потім звуження і втрату певних функціональних застосувань. Розкладення лексеми на семи та їх ієрархічне впорядкування вдало підтверджують тезу про ієрархічність людських знань. Так, робимо висновок, що семантична шкала виступає у ролі відображення у свідомості носіїв мови різноманітних рис денотата та його зв'язку із іншими об'єктами та явищами дійсності. А словникові тлумачення виступають впорядкованими і структурованими знаннями людини про світ, оформленими у своєрідний кодекс – словник.

Інтерпретуючи на словник як кодекс лексичних значень, як "знімок" життя людей у певну історичну епоху, розставивши ці "знімки" у хронологічному порядку і порівнявши їх, бачимо, що вони відтворюють динаміку світогляду народу, його світосприйняття і ментальність, тобто формують мовну картину світу. Слова змінюються, перетворюються, набувають нових значень, вони стають носіями смислів і традицій, вміщують знання і досягнення людської спільноти. Таким чином еволюція розглянутої лексеми та її семантичної структури у контексті динаміки британської мовної картини світу показує, що її трансформація відбиває лінгвокультурні зміни, тобто модифікації не лише лексичних одиниць, а й культурного життя соціуму. Детермінують такі лексикографічні модуляції зміни у суспільно-політичному та культурному житті Британії, історичні події як в самій країні, так і за її межами, світові суспільні рухи, тощо.

Література

1. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Винокур Г. О. О задачах истории языка / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959. – 492 с.
3. Гердер И. Г. Идеи и философия истории человечества / И. Г. Гердер. – М.: Наука, 1977. – 703 с.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
5. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 448 с.
6. Мельник Я. Г. Субъективность как языковая категория / Я. Г. Мельник. – Ивано-Франківськ: Альфа, 1997. – 128 с.
7. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебrenников, Е. С. Кубрякова, В. И. Поставалова и др. □ М.: Наука, 1988. – 216 с.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; [пер. с англ.; под. ред. А.Е. Кибрика]. –

М. : Найка, 1993. – 656 с.

10. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 184 с.

11. Bartmiski, Jerzy. Der Begriff des sprachlichen Weltbildes und die Methoden seiner Operationalisierung // *Tekst i dyskurs – Text und Diskurs*. – 2012. – № 5. – S. 261 – 289.

12. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. VI □ M □ N. □ Oxford: The Clarendon Press, 1906. – 1111 p.

13. Johnson S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin: printed by W. G. Jones, 1768.

14. Johnson S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792.

15. Johnson S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London: William Pickering, Chancery lane; George Cowie and Co. Poultry, 1828. – 831 p.

16. Oxford English Dictionary Online / [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/marriage>